

Domine, rogavimus et deprecati sumus faciem respectus tui suppliciter, ut tua illuminatione et gubernatione eligeremus participem imperii: sed quia tecum bene non fecimus, sine te melius consilium invenimus. Absit, absit. Avertat Deus a vobis ut inspirationem Dei repudietis, et voluntatem nominum carnalia tantum sapientium statuatis, ut in errorem inducamini, et deducamini. Obsecro clementiam vestram, ut secundum a Deo vobis collatam prudentiam perpendatis quomodo beatus Jacobus Apostolus reprehendat eos qui propriis animorum motibus proponunt aliqua se facturos sine prospectu divinæ permissionis, dicens: *Ecce nunc qui dicitis: Hodie aut cras ibimus in illam civitatem, et faciemus quidem ibi annum, et mercabimur, et lucrum faciemus: qui ignoratis quid erit in crastinum. Quæ enim est vita vestra? Vapor est ad modicum parens, deinceps exterminabitur. Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit, et, Si vixerimus, faciemus hoc, aut illud.* Et cavete ab hominibus qui sequuntur spiritum suum, quia non omnium est fides.

VI. Cognovit Dominus qui sunt ejus; et quicumque ejus sumus, quantulacunque veritatis luce fruimur, et veritate illuminante sinceriter vos amamus, fideliter vestram sempiternam felicitatem exoptamus; et idcirco tanta mala, tanta scelera

A isto anno ex hac occasione perpetrata dolemus, et timeamus valde ne in vos furor Dei concietur. Recordamur namque ardentissimæ religionis vestræ, quam cognovimus semper in assiduitate orationum, in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus cantantem et psallentem Deo in corde puro, in contritione cordis, in compunctione placidæ mentis, in sollicitudine misericordiarum et omnium bonorum strenuitate. Et ideo, ut dictum est, timendum nobis videtur, ne tepescat, ne frigescat, optandum vero ut fervescat et augeatur perseverando usque in finem, ut salus sempiterna sequatur.

VII. Et quia superius de legitimo et opportuno juramento mentio facta est, videtur mihi non celandum excellentiæ vestræ, quod multa murmuratio est nunc inter homines propter contraria et diversa juramenta, et non sola murmuratio, sed et tristitia, et detractio adversum vos: quod mihi usquequaque disollicit: quorum murmuratio ad illud pertinere eis videtur quod beatus Hieronymus in expositione Jeremiæ dicit in illo loco ubi propheta ait: *Et jurabis: vivit Dominus, in veritate et in iudicio et justitia.* Ait ergo prædictus doctor: « Simulque animadvertendum, quod jusjurandum hos habeat comites, veritatem, iudicium, atque justitiam. Si ista defuerint; nequaquam erit juramentum, sed perjurium. »

• DE COMPARATIONE REGIMINIS ECCLESIASTICI ET POLITICI

Et in quibus Ecclesiæ dignitas præfulgeat imperiorum majestati.

I. Domno clementissimo et Christianissimo ac per hoc omni laude dignissimo imperatori Ludovico Agobardus.

Jubet vestra prudentissima solertia contra ^b commotiones hujus temporis paratum esse utrumque ordinem, militare videlicet, et ecclesiasticum; id est, et eos qui sæculari militiæ, et illos qui sacris ministeriis inserviunt; et illos quidem ad certandum ferro, istos autem ad disceptandum verbo; ut similes similibus obsistere valeant. In qua re summopere sciendum est, quod in congressione armorum plus expectanda est justitia superni regiminis, quam ro-

BALUZII

^a Liber iste in aliis editionibus, præter istam Agobardi ad Ludovicum imperatorem epistolam, complectebatur etiam epistolam Gregorii IV ad episcopos regni Francorum, et Librum apologeticum pro filiis ejusdem Ludovici. Verum et res ipsa et vetusti codicis auctoritas suaserunt ut hæc tria distinguere-mus. Nam certum est epistolam ad Ludovicum scriptam terminari in his verbis, *Hujus rei nisus merita vestra appropinquare faciat apostolicis meritis.* Tum ^a qui debuit, sed non in eodem libro, epistola seu erius fragmentum epistolæ Gregorii IV ad episcopos partis Ludovici: quæ vel ob hoc ipsum in eodem fasciculo alligari non debuit, quod nulla illius mentio exstet in epistola ad Ludovicum. Liber demum apologeticus procul dubio ab utraque epistola disjungi debuit. Nam nihil aliud est quam liber in publicum emissus, ac per omnes ubique provincias, ut patet, vulgatus, ad probandum justas fuisse causas quibus

C bur brachiorum; in altercatione autem sermonum plus expectanda est veritas, quam copia verborum. Propter quod orandum est ab omnibus tota intentione mentis, ut ille de quo vos dicitis, *Dominus illuminatio mea et salus mea*, quia illuminatio vestra est, illustret faciem suam super vos; et quia salus vestra est, salvum vos faciat in sua misericordia, ut huic orationi congruenter vos subjungatis: *Domine non confundar, quoniam invocavi te.*

II. Ego igitur servulus vester, cum cognovissem ex vestro sacro præcepto jussum mihi esse ad vestram præsentiam properare ita paratum, ut cum

D moti Lotharius fratresque ejus arma adversus patrem moverunt: id quod nos hodie Gallica lingua vocamus *un manifeste*. Et, quod jugulum petit, tres illæ lucubrationes disjunctæ ac divisæ sunt in codice regio; incipiuntque omnes a majuscula littera, ut solent initia librorum. Verum quia posteriores Agobardi lucubrationes nullum titulum habent in veteri codice, amanuensis, ad cujus fidem prodiit editio Massonica, putavit hæc conjungi debere. Cæterum, istius quoque libelli titulus nullus erat in veteri codice. Itaque retinimus eum quem Massonus fecit, non aliam tamen ob causam, quam quia jam obtinuit ut eo titulo laudetur ab eruditiss.

^b *Commotiones hujus temporis*, id est bella et dissensiones quæ in regno Francorum erant anno 833 ob divisionem Ludovici filiorumque ejus, ceu antea diximus.

cæteris ecclesiasticis viris contra injustos reprehensores justæ reprehensionis oppositionem adhibere possem, vjsum mihi est ut in Dei et vestro servitio, de anteriorum Patrum actibus et sensibus hæc verba, quæ subterannexa sunt, gloriosissimæ excellentiæ vestræ mitterem; quatinus sancta religio vestra pie pendere dignetur, a cuius reverentiæ debitores estis ad vestrum quotidianum profectum erga sedem apostolicam. Denique beatus ^b Pelagius papa, cum quosdam redargueret episcopos, eo quod nomen ejus reticerent in actione sacri mysterii, id est, in so-

A lemnis missarum, (in principio scilicet, ubi dicere solemus, in primis quas tibi offerimus pro Ecclesia tua sancta catholica, quam pacificare, custodire, adunare et regere digneris toto orbe terrarum, una ^c cum famulo tuo papa nostro) ait ad eosdem episcopos: « Divisionem vestram a generali Ecclesia, quam tolerabiliter ferre non possum, vehementer stupeo. Cum enim beatissimus Augustinus, Domini cæ sententiæ memor, quæ ^d fundamentum Ecclesiæ in apostolicis sedibus collocavit, in schismate esse dicat quicumque se a præsulum earumdem sedium

BALUZII NOTÆ.

^a Cujus reverentiæ debitores. Ludovicum instruit Agobardus de reverentia quæ sedi apostolicæ debetur. Verum necessaria fortassis non erat hæc Agobardi opera. Nemo enim, arbitror, in tota Gallia hactenus fuit, eorum nimirum qui communione sedi apostolicæ juncti fuerunt, qui existimaverit magnam sedi apostolicæ deberi reverentiam. Certe, ævo Agobardi, episcopi ex synodo Parisiensi scribentes anno 824 ad Ludovicum et Lotharium imperatores, ita loquuntur: « Nos his qui in sacra sede beati Petri apostoli resident, dignam honoris reverentiam jure tribuendam non dubitamus. »

^b Pelagius papa hujus nominis primus. Epistola autem illa data est ad episcopos Tusciæ, exstatque in tomis conciliorum.

^c Cum famulo tuo papa nostro. Vetus est in ecclesia consuetudo, ut episcopi catholici, præcipue vero Romanus, inter mysteria nominentur, ut inde constet fidelibus pontificis esse junctos communione cum sede apostolica. Istud obsequium ab episcopis illis prætermisum conquerebatur Pelagius, et merito conquerebatur. Boni enim episcopi est impatienter ferre, si quis in Ecclesia Dei schisma ac divisionem facere tentet. Manifestum autem schismatis argumentum est, cum quis se communioni subtrahit apostolicæ sedis; a qua in omnes venerandæ communionis jura dimanant, ut loquuntur Patres concilii Aquileiense in epistola ad Gratianum imperatorem scripta.

^d Fundam. Ecclesiæ in apost. sedib. Quoniam in notis ad Lupum Ferrariensem polliciti sumus plura nos ad Agobardum dicturos de dignitate et auctoritate sedium apostolicarum, res postulare videtur ut fidem nostram liberemus; præsertim cum res hæc tanti momenti sit, ut vix ulla dignior esse videatur quæ piorum ac eruditorum lectorum oculos mentesque occupet. Ecclesias igitur apostolicas, illas dico, secundum Augustinum, quæ apostolicas sedes habere et epistolas accipere meruerunt; id est, quæ et ab apostolis fundatæ sunt, et scriptæ exstant ad illas epistolæ apostolorum. Plures illæ numero fuerunt, ut Corinthiense in Achaia, Thessalonicense et Philippense in Macedonia, Ephesine in Asia, Romana in Italia. Has enim apostolicas Ecclesias enumerat Tertullianus in libro de præscriptione hæreticorum. Præter illas vero, Alexandrinam quoque et Antiochenam inter apostolicas recenset Gelasius in decreto de libris canonicis. Neque dubium est quin et ipsæ fuerint apostolicæ: in quem numerum etiam veniunt Hierosolymitana et Ancyrana, ac etiam Colossensis in Phrygia majori. Ac sane tanti momenti visa est veteribus dignitas illarum Ecclesiarum, ut nihil grave in Ecclesia decerni posse putarent extra conscientiam episcoporum sedibus illis præsentium, præsertim vero Romani, Alexandrini, et Antiocheni, eumque hæreticum ac schismaticum judicarent qui Ecclesiis illis communionem junctus non esset. Hinc factum ut eum Orientis concilia, inconsulto episcopo Romano, damnassent Athanasium quoque episcopum Alexandrinum et Marcellum Ancyranum, Julius objuratoriæ ad eos epistolam miserit, conquerens de hoc agendi modo,

judiciumque irritum esse contendens, episcopos enim illos non esse vulgariæ Ecclesiarum episcopos, sed earum Ecclesiarum quas ipsi apostoli suamet ^B opera ad fidem instruxerant. Itaque Athanasii et Marcelli causam judicari non potuisse inconsulto se ac Romana synodo; sed necessarium ante omnia fuisse scribi de ea re ad Occidentales, ut communi dein omnium consensu componi possent magnæ Ecclesiæ. Hunc enim esse verum ac genuinum sensum epistolæ Julii ad Orientales ostendit Marca. Prærogativam illam Ecclesiarum apostolicarum agnoscit etiam Augustinus in epistola 162 ubi agens de Cæciliano Carthaginensi episcopo ejusque collegis, adversus quos, tamenetsi absentes, synodus Donatistarum protulerat sententiam damnationis, ait iudicium hoc esse irritum, episcoposque illos posse causam suam reservare iudicio aliorum collegarum, præsertim vero eorum qui presidebant Ecclesiis apostolicis; adeoque tutum esse Cæcilianum ab insidiis inimicorum suorum, quandoqui em communionem junctus erat Ecclesiæ Romanæ et aliis Ecclesiis, unde Evangelii fides fluxerat, id est, apostolicis. Hæc rursum ^C Marca. Nam lubenter ejus auctoritate utimur, neminem honore suo fraudantes, multo minus illum, cui me tantum debere semper et ubique profiteor, quantum deberi homini potest ab homine istarum rerum studioso. Sed et Pelagius quoque I papa Romanus in epistola ad Valerianum patricium, cum ageret adversus Aquileiensem et Mediolanensem episcopos, in causis Ecclesiæ generalibus sedi suæ nihil speciale reservat, nisi quatenus una est ex sedi. us apostolicis: adeo ut si quod dubium oriatur adversus constituta synodorum universalium, recurrendum esse dicat ad sedes apostolicas pro recipienda ratione. « Sed quoties, inquit, aliqua de universali synodo aliquibus dubitatio nascitur, ad recipiendam de eo quod non intelligunt rationem, aut sponte hi qui salutem animæ suæ desiderant ad apostolicas sedes pro recipienda ratione conveniant, etc. » Tum paulo post addit eum citra controversiam esse schismaticum, qui ab apostolis sedibus est divisus: « Quisquis ergo ab apostolicis ^D divisus est sedibus, in schismate eum esse non dubium est, et contra universalem Ecclesiam altare conatur erigere. » Ex his ergo constat magnam fuisse olim dignitatem et auctoritatem Ecclesiarum apostolicarum. Nec immerito; cum, ut post Augustinum Pelagius papa docet, fundamentum Ecclesiæ sit in apostolicis sedibus. Eam porro ob auctoritatem Eutyches in synodo Constantinopolitana damnatus a Flaviano an. 448 provocavit quidem ad synodum Romanam, sed non solam. Nam appellavit etiam synodos Alexandrinam, Hierosolymitanam et Thessalonicensem, ut egregie probatum est in libro vii de Concordia sacerdotii et imperii, cap. 6. Sed tamen Romana Ecclesia semper prælata est reliquis Ecclesiis apostolicis, quod eam Petrus et Paulus sanguine suo consecraverint, et apud Romanam Christi martyrio fuerint consecrati. Eadem ob hoc ipsum dicta est per antonomasiam sedes apostolica, etiam a veteribus. Præcipue vero patres Occidentalis Ecclesiæ, cum sedem apostolicam simpliciter dicunt, Romanam

auctoritate vel communione suspenderit, nec aliam manifestet esse Ecclesiam, nisi quæ in pontificalibus apostolicarum sedium est solidata radicibus; quomodo vos ab universi orbis communione separatos esse non creditis, si mei inter sacra mysteria secundum consuetudinem nominis memoriam reticetis, in quo, licet indigno, apostolicæ sedis per successionem episcopatus præsentis tempore videtis consistere firmitatem. »

III. Beatissimus quoque Leo papa ad universos Viennensis provinciæ episcopos de auctoritate et privilegio apostolicæ sedis ita scribit: « Divinæ cultum religionis, quem in omnes gentes, omnesque nationes, Dei voluit gratia coruscare, ita Dominus noster Jesus Christus humani generis salvator instituit, ut veritas quæ antea legis et prophetarum præconio continebatur, per apostolicam tubam in salutem universitatis exiret, sicut scriptum est: *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Sed hujus muneris sacramentum ita Dominus ad omnium apostolorum officium pertinere voluit, ut in beatissimo Petro, apostolorum omnium summo, principaliter collocaret, ut ab ipso, quasi quodam capite, dona sua velut in corpus omne diffunderet, ut exsortem se mysterii intelligeret esse divini, qui ausus fuisset a Petri soliditate recedere. Hunc enim in consortio individuae unitatis assumptum, id quod ipse erat, voluit nominari, dicendo: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam;* ut æterni templi ædificationi mirabili munere gratiæ Dei in Petri soliditate consisteret; hanc Ecclesiam suam firmitate corroborans, ut illam nec

humana temeritas posset appetere, nec portæ contra illam inferi prævalerent. Verum hanc petra istius sacratissimam firmitatem Deo, ut diximus, ædificante constructam, nimis impia vult præsumptione violare, quisquis ejus potestatem tentat infringere, favendo cupiditatibus suis, et id quod accepti a veteribus non sequendo. » Hæc beatus Leo; sed et alii multi hujusmodi docentes, ut illius stabilis petra sempiterna soliditas, super quam Dominus Salvator noster propriam fundavit Ecclesiam, a solis ortu usque ad occasum primatus sui apicem, successorum suorum auctoritate tam per se quam a per vicarios suos firmiter obtineret. Ex quibus beatus Anastasius papa ad imperatorem scribens, docet quod pro Christo fungatur legatione, qui pro pace precatur Ecclesiæ; et ipsum imperatorem admonet, ut constitutis apostolicæ sedis obtemperet.

IV. Certe, irrationabiliter et ad pugandum venit, merito et c pugnatus et repulsus recedet. Si autem pro quiete et pace populi et vestra laborare nititur, bene et rationabiliter obtemperandum est illi, non repugnandum. Si enim quod vestra voluntate et potestate cum consensu totius imperii vestri factura est, et postea d in apostolica sede roboratum, hoc vult in pristinum reducere statum, satis rationabilis et opportunus est ejus adventus. Quia nullatenus quod ita est constitutum a vobis, debetis mutare. Nec enim sine gravi periculo et reatu animæ fieri potest.

V. In his sacratissimis diebus Paschalibus perlatae sunt ad me litteræ istius e apostolici, præcipientes

BALUZII

NOTÆ.

semper intelligunt, quod ea sola apostolica esset in Occidente. Neque tamen propterea assentior illustrissimo cardinali Baronio, qui Turonensem ac Burdegalensem Ecclesias, quæ apud Gregorium Turonensem libro quarto, cap. 26 (ubi de concilio Santonensi agit, quod anno 566 habitum est) vocantur sedes apostolicæ, ob hoc dictas putat apostolicas, non quod ab apostolis fuerint institutæ, « sed quod eisdem ab apostolica sede Petri concessa per pallium apostolica inesset auctoritas. » Respexit videlicet Baronius ad mores posteriorum sæculorum. Nam postea persuasum fuit pallii honorem decretum fuisse metropolitanis, propter apostolicam vicem, id est, ut ex confessione pallii intelligerent metropolitani vicarios se esse sedis apostolicæ, ut ex Rhabano Marca observavit. Sed istud valere non potuit tempore istius synodi Santonensis, quo nondum quicumque episcoporum Gallicanorum, si Arelatensem excipias, pallium ab episcopo Romano acceperat. Conturbasset profecto Baronius, si probare coactus fuisset missum illud ante hæc tempora fuisse ad archiepiscopos Turonensem ac Burdegalensem. Sed ideo dictæ sunt apostolicæ, quod per illas tempestates Ecclesiæ omnes episcopales dicerentur apostolicæ, juxta observationem Tertulliani, quod fidem suam ab apostolica illa prima sede accepissent quam apostoli fundaverant. Unde cum vides Ruricius Lemovicensem episcopum a Fausto Reienti dici apostolica sede dignissimum, intelligere non debes Romanam, sed Lemovicensem, cui dignissime præsidebat Ruricius, ideo sede illa dignissimus. Vide porro notas nostras ad Vincentium Lirinensem.

a Per vicarios suos, id est, per Romanos pontifices, qui frequenter vocantur vicarii apostolicæ sedis.

« Et qualiscunque apostolicæ sedis vicarius, quodcumque plenæ fidei catholicæ deesse comperero, pro meo modulo suggestionibus opportunis supplere contendo. » Item Symmachus in Apologetico ad eundem Anastasium: « Ubi te, rerum humanarum princeps, qualiscunque sedis apostolicæ vicarius contestari voce non desino, etc. » Episcopi in synodo Romana congregati anno 800 in causa Leonis papæ: « Nos sedem apostolicam, quæ est caput omnium Dei Ecclesiarum, judicare non audemus. Nam ab ipsa nos omnes et vicario suo judicamur. » Et alibi pluries. Sic vocantur etiam vicarii beati Petri, et vicarii apostolorum Petri et Pauli; ut alibi pluribus dictum est a nobis. Quin et Cyprianus in epistola 67 Stephanum papam vocat vicarium et successorem Cornelii Lucitque pontificum Romanorum.

b Gregorius papa hujus nominis quartus qui tum in Galliam cum Lothario venerat, in ejus partes transgressus contra patrem, uti dicemus infra.

c Pugnatus et repulsus recedet. Evenisse id quod ominabatur hoc loco Agobardus patet ex Hincmaro, quisic loquitur in epistola 41 ad Adrianum II scripta. « Et quomodo Gregorius subreptus cum Lothario patre suo repugnante in Franciam venit, et pax postea in Francia ut antea non fuit, et ipse papa cum tali honore sicut decuerat, et sui antecessores fecerunt, Romam non rediit. »

d In apostolica sede roboratum. Non quod approbatio Romani pontificis esset necessaria; sed quia Paschalis papa id valde cupiit, ut supra diximus in notis ad Epistolam florentinam.

e Apostolici, id est, Romani pontificis, qui tum erat Gregorius quartus. Nam per eas tempestates

ut jejunia et orationes cum abstinentia faceremus, si forte omnipotens Dominus effectum conatui ejus præstare dignetur; quatenus apud vos obtineri possit, ut pax et concordia pristina domui et regno vestro restituatur. Quod ego audiens, compunctus, faciem cordis mei, quantum valui, ad Jesum Christum Dominum nostrum levavi, vehementer exoptans ut sine sanguinis effusione tam injustus tumultus per benignissimam omnipotentiam ejus sedaretur.

VI. Dignetur sublimis prudentia vestra pie pendere quod Apostolus dicit: *In novissimis diebus instabunt tempora periculosa*. Quæ pericula beatus papa Gregorius suo jam tempore, quando adhuc status idem multo et incomparabiliter melior erat quam nunc, ita deplorat, dicens: « Tantis quippe in hoc loco hujus mundi fluctibus quator, ut vetustam ac putrescentem navem, quam regendam occulta Dei dispensatione suscepi, ad portum dirigere nullatenus possim. Nunc ex adverso fluctus irruunt, nunc a latere cumuli spumosi maris intumescunt, nunc a tergo tempestas insequitur; interque hæc omnia

turbatus, cogor modo in ipsa clavum adversitate dirigere, modo curvato navis latere minas fluctuum ex obliquo declinare. Ingemisco, quia sentio quod negligente me crescit sentina vitiorum, et tempestate fortiter obviante, jam jamque putridæ naufragium tabulæ sonant. » Heu, heu! Si tunc jam putrescebat navis Ecclesiæ, et si ejus tabulæ jam putridæ erant, quid nunc est?

VII. Hæc verba, piissime domine, beatissimi doctoris propterea ad memoriam vestram reducere præsumpsi, ut quia nemo dubitat vos multo et infatigabiliter plus esse amatorem regni cœlestis quam terreni, permansuri quam transituri, et juxta vestram sanctam fidem, spem et charitatem, de nullo alio opere potestis tam chare Deum placare, quam de sollicitudine et administratione pacis et unitatis Ecclesiæ, vestra solertissima religio elaboraret, ut omnis anima fidelis proficiat in fide et cognitione Dei: quæ res omnibus rebus Deo charior est. Hujus rei nisus merita vestra appropinquare faciat apostolus cœlestis meritis.

BALUZII NOTÆ.

hæc appellatio soli Romano pontifici competeat. Olim tamen singuli episcopi dicebantur *apostolici*, ob eam videlicet causam, quod successores apostolorum cum essent, sedes suas apostolicis prædicii virtutibus regebant, ut verbis Juliani Pomerii utamur in capite 25 libri primi de Vita contemplativa; tum etiam quia cum omnes sedes vocarentur apostolicæ,

consequens erat ut præsidentes dicerentur apostolici. Deinde vero paulatim titulus ille ademptus simplicibus episcopis, peculiaris factus est metropolitanorum. Tandem et his quoque demptus est, totaque hujus nominis dignitas in episcopum Romanum transfusa. Itaque jam ab aliquot sæculis solus ille vocatur *apostolicus*.

• EPISTOLA GREGORII PAPÆ IV

AD EPISCOPOS REGNI FRANCORUM.

Romano pontifici scribentes, contrariis eum in præfatione nominibus appellastis, ^b fratrem videlicet et papam; dum congruentius esset solam ei paternam reverentiam exhibere. Adventu quoque ejus

BALUZII NOTÆ.

^a Epistola ista, seu verius fragmentum epistolæ, magni momenti est; et quo primum tempore in publicum prodit, exercuit industriam doctorum virorem. Massonus sane, qui primus illam edidit, scriptam putavit ab Agobardo, quem primatem Aquitanæ vocat, adversus episcopos partis Ludovici. Goldastus iisdem vestigiis insistens, hunc ei titulum fecit: *Rescriptum ad epistolam synodalem episcoporum Francorum ex Germania et Gallia congregatorum pro causa Ludovici Pii imperatoris*. Tandem divini ingenii vir, Petrus de Marca archiepiscopus Parisiensis, deprehendit epistolam illam esse non Agobardi, sed Gregorii IV Romani pontificis: quod probavit tot argumentis, ut valde lusciosus sit oportet qui lucem veritatis hic non videat. Ea de causa nos titulum illi epistolæ sic fecimus: *Epistola Gregorii IV papæ ad episcopos regni Francorum*. Eam porro, cum multis in locis esset corrupta, diligenter ac fideliter emendavimus ad fidem codicis manuscripti.

^b Fratrem ex veteri more, cujus retinentissimus est Cyprianus: necaliter concilia Africæ, aut ipse Augustinus. Sed vetustiora erant exempla, quam ut hisce temporibus potuerint esse valida. Baronius porro ad annum 419 loquens de libris Augustini adversus Julianum agnoscit morem illum qui antiquitus obtinebat, ut singuli episcopi Romanum appellarent fra-

comperito, ^c lætari vos dicitis, credentes omnibus principi scilicet subjectis profuturum, et optasse: ^d occursum vestrum nobis non negandum, nisi sacra jussio imperialis præveniret. Quæ verba reprehensi-

trem, nihil detrudere de dignitate ac majestate ejus. Et omnino mihi placet Erasmi observatio, qui in Commentario ad epistolam Cypriani ad Antonianum suspicatur *fratris* cognomen hic non arguere dignitatis æqualitatem, sed societatem communionis.

^e *Lætari vos dicitis*. Ita omnino codex vetus. Sed quoniam vox *lætari* sic scripta est [la et ari] existimavit amanuensis omissam fuisse aliquam litteram, et pro *lætari* legendum esse *lamentari*, quemadmodum habet editio Massoni. Necessariam porro esse hanc emendationem patet ex iis quæ infra ait Gregorius: *Deinde, postquam dixistis vos lætatos esse de adventu nostro*, etc. Rursum paulo post editio Massoni habebat, *Principi scilicet subjectis futurum*, nullo sensu. Rectius itaque codex regius, in quo scriptum disertè est *profuturum*.

^d *Occursum v. n. n. negandum*. Moris quippe tum erat, ut quoties Romanus pontifex ad comitatum veniebat, episcopi Francorum ei obviam procederent, honoris causa. Verum quia Gregorius non veniebat ut hospes, sed ut hostis, adeoque absque consensu Ludovici, prohibiti sunt a principe, ne obsequio illo officioque defungerentur erga pontificem. Unde et postea Romanus reversus est inglorius, et non cum tali honore sicut antecessores sui fecerant, ut admonuit Hincmarus.